

Az összeállítás a következő cikkek eredeti és teljes szövegét tartalmazza:

CZETZ JÁNOS ÍRÁSAI az ARMÉNIA c. folyóiratban

Czetz János: Levél a Szerkesztőhöz (*Arménia* 1892. 321-323. p.) itt: [2-4. old.](#)

Czetz János tábornok levele Szongott Kristófhöz (*Arménia*, 1894. 39-40. p.) itt: [5-6. old.](#)

Czetz János: Levél Dél-Amerikából (*Arménia*, 1895, 182. p.) itt: [7. old.](#)

Czetz tábornoknak lapunk szerkesztőjéhez intézett legújabb levele (*Arménia*, 1898. 7.-8.p.) itt: [8-9. old.](#)

Czetz tábornok életrajza. Az Armenia számára írta önmaga 1897-ben Buenos Airesben.

1.közlemény: Gyermek és fiatalkorom; 2. közlemény : Tiszti pályám (*Arménia*, 1898, 161-163 p. és 193-196. p. itt: [10-16. old.](#)

Czetz János magyar tábornoknak lapunk szerkesztőjéhez intézett legújabb levele (*Arménia*, 1903. 42-43 p.) itt: [17-18. old.](#)

ÍRÁSOK CZETZ JÁNOSRÓL az ARMÉNIA c. folyóiratban

Törös Tivadar: Czetz tábornok (*Arménia*, 1889. 161-167. p.) itt: [19-25. p.](#)

Czetz tábornok regénye /Kisebb közlemények/ (*Arménia*, 1895. 60. p.) itt: [26. p.](#)

Segítsük haza **Czetz tábornokot!** (*Arménia*, 1896, 227. p.) itt: [27.p.](#)

Czetz tábornokról. (Kisebb közlemények) (*Arménia*, 1897. 25-26. p.) itt: [28. p.](#)

Balassa Frigyes: Czetz János tábornok (*Arménia*, 1898. 170-172. p.) itt: [29-31. p.](#)

Czetz János nyugdíjazása (Kisebb közlemények) (*Arménia*, 1899. 293-294. p.) itt: [32. p.](#)

Szogott Kristóf: Ki hívta haza Czetz tábornokot? (*Arménia*, 1903. 1-6. p.) itt: [33-38.p.](#)

Czetz János tábornok (Kisebb közlemények) *Arménia*, 1903. (190-191. p.) itt: [39. p.](#)

Szogott Kristóf: Czetz János magyar honvédtábornok (*Arménia*, 1905. 1-5 p.) itt: [40-43. p.](#)

1. CZETZ JÁNOS ÍRÁSAI az ARMÉNIA c. folyóiratban

Czetz János: Levél a Szerkesztőhöz (*Arménia*, 1892. 321-323. p.)

Levél a Szerkesztőhez.

Tisztelt honfitársam és barátom!

Corrientes, aug. 11, 1892.

Honnan jön e levél s miért ment tábornokunk ezen előttünk hiréből is alig ismert vagy épen (minden sértés nélkül legyen mondva) ismeretlen városba, vagy tartományba? Bizonyára ez lesz első kérdése e sorok vételekor.

Feleljünk először a második kérdésre. Az idei télen Buenos-Airesben a levegő oly hideg és kellemetlen hives volt, hogy az »influenza« nagyban uralkodott; sok ismerőst, rokont és barátot küldött a jobb világba. S minthogy ebben a korban nem volt tanácsos magamat — ki krónikus torokfájással küszködöm — a tél szigorúságának kitenni, elhatároztam, hogy a két legszigorúbb hónapot meleg tartományban töltöm egyik kedves leányommal. És ime! már másfél hava, hogy itt élünk egy csinos franczia szállodában: sok mívelt családdal együtt élvezzük a kegyes természet tavaszi szellőit.

De hol van ez a kedves éghajlat? Hol ez a szép ország? Ha csakugyan érdekelné, tessék felkeresni a »Stieler's Hand-atlas«-ában az argentinai köztársaságot, és abban a déli földrajzi szélesség 26°28' és a nyugati hosszúság 58° alatt megtalálja e vidéki fővárost; mondjuk tehát körülbelül 400 mérföldnyire Buenos-Airestől és mintegy 3000 német mérföldre Erdélytől. És mindamellett, midőn öt napi

utazás után kiszáll az ember a Parana nevű óriási folyam partján a pompás gőzös palotájából és csinos párisi kocsin megy fel »makadamirozott« utczákon a tiszta vendéglőbe, azt hiszi, hogy nem ez a civilizáció végső állama. Körülnéz és látja, hogy a lakosok — kivéven a kormányférfiakat és a vagyonosabb osztályt — a nők, férfiak, gyermekek mind mezitláb járnak; mert így könnyebben eltűrik a megmelegedett fővény és kövek melegét. Aztán minden utczában látja a gyermekeket (fiúkat és leányokat) könyveikkel hónuk alatt iskolába szaladni; két fő- és 12—15 kisebb tanintézetet tart itt a kormány, melyek mindenikében 6, 10, 20 tanító és tanítónő működik.

Az asszonyok és leányok, mindnyájan feketébe öltözve, reggel jókor templomba sietnek misét hallgatni; három egyházban a szegény Ferenczrendiek tesznek szolgálatot. Azután hozzák el a lapokat; e városban, mely mintegy 10.000 lakost számlál, hetenként négy ujságlap jelenik meg. A kormány épülete, mely olasz stílusban épült — nagy palota. Van itt két Social-Club, olvasó cabinet, vasút, tramway és a t.

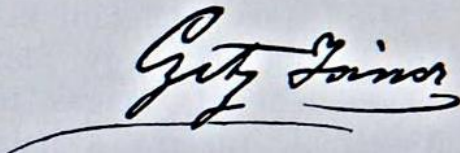
A Parana tulsó partján van a nagy Checo, vagy is a nagy vadon — mely szinte oly nagy, mint egész Magyarország — roppant erdeivel, legyőzött kalandor indus lakosaival és egy egy katonaváros telepítményével, a hol narancs, ananász, citrom, ebano, butorra való rózsafa, sok épületfa, megszámlálhatlan virág, czukornád és a t. terem; a házi és vad-állatokról: a tigrisről, pánáról (chaéri orosz-lán), a roppant nagy kigyókról és itt, a víz partján a napon álmadozó krokodilokról nem teszek említést.

A mint ezen rövid és rendszer nélkül összeállított leírásból Szerkesztő ur láthatja, ez az ország a rettenetes nyár olvasztó melege nélkül — valóságos paradicsom lenne! De így? Az igaz, hogy az ember teljes boldogságot sehol sem találhat, hacsak azt szívében nem keresi. És akkor is, ki tudja? Még sokat csevegetnének, de érzem a meleget és szemeim hunyódni kezdenek, azért hagyom más alkalomra!

(Az itt következő politikai tartalmú részletet beküldöm közlés végett valamelyik politikai magyar lapnak. Szerk.)

Midőn e sorokat veszi, már újból Buenos-Airesben leszek. Bizonyságául annak, hogy a haladás e százada nem ismer határt, ide mellékelem fényképemet, mit egy szépeszű és kitűnő párisi családból származott ifjú utas itt a vendéglő udvarán levett az ugynevezett »photographie instartené« gépével. Így kétszeres emlékül szolgálhat — e levéllel együtt. *)

És most végzem: Áldja meg Önt a magyarok Istene mindazokkal, kik még emlékeznek a hontalan vándorra és hazafi tisztelő barátjára.

A handwritten signature in cursive script, reading "Gyula János". The signature is written in dark ink and is positioned to the right of the main text block. It features a long, sweeping horizontal line underneath the name.

Buenos Aires deczember 3. 1893.

Szongott Kristóf úrnak

Szamosújvártt.

Tisztelt honfitársam és Barátom!

Harmadik éve már, hogy sziveskedik e hontalan vándort a haza multja és jelenéről tudósítani nagybecsű és komoly hazafi érzelmű „Armenia“ magyar-örmény havi szemléje rendes megküldésével.

Nem tudom mikép köszönjem meg e szives megemlékezést, de minden esetre hálám kijelentését nem fogom elmulasztani.

Az év fordultával nem hagyhatom el, hogy Önnek és Ön által a tisztelt magyar-örményeknek boldog újévet és szerencsét ne kívánjak, óhajtván, hogy valamint eddig, úgy ezután is legyenek a magyar néppel és a haza örökös érzelmeivel — összeforrrva.*)

Hazafiúi tisztelettel

Czetz János.

*) A dicső Tábornok ur e nagybecsű levelét, melylyel szerkesztőse güinket megtisztelte, 1893. decz. 3-án adta postára, de a roppan-nagy távolság miatt az csak decz. 31-én érkezett ide; ekkor folyó-iratunk januári füzeté már szét volt osztva és így hírneves l'ábornokunknak az új-világból küldött új-évi szép üdvözlétét február elején kapják mélyen tisztelt olvasóink.

Midőn Nagyméltóságodnak, kinek fényes nevét két világrész: Európa és Amerika tisztelettel említi, e kiváló figyelemért a hazai örménység nevében is hálás köszönetet mondunk, egyúttal kérjük a Gondviselést, hogy nyujtsa Nagyméltóságod drága életét hosszúra, adjon erőt, egészséget, hogy visszajöven édes hazánkba újra láthassa a virágzó Magyarországot, melynek szabadságáért oly hősi, Klio által arany betűkkel feljegyzett fegyvertényeket vitt véghez. Hozza Isten Nagyméltóságodat minél hamarább körünkbe!

Szerk.

Nyilvános vallomás.

Kérdés.

Mi jellememnek fővonása?
Mi jellemzi leginkább a férfit?
Mi jellemzi leginkább a nőt?
Mi a főhibám?
Milyen foglalkozást kedvelek
inkább?
Melyek arany-álmaim?
Mi tenne szerencsétlenné?
Mi szeretnék lenni?

Mely országban szeretnék lakni?
Melyik színt kedvelem inkább?
Melyik virágot kedvelem inkább?
Melyik állatot kedvelem inkább?
Melyek kedvelt prózairóim?
Melyek kedvelt költőim?
Melyek kedvelt zeneszerzőim?
Melyek kedvelt politikusaim?
Melyik hősregényt magasztalom?
Mely hősöket dicsőítem?
Mely nevek tetszenek legjobban?
Mit utálok leginkább?
Melyik történelmi tényt bámu-
lom leginkább?
Hogy szeretnél meghalni?
Mely hibák gerjesztenek nagyobb
szánakozást?
Milyen reformra van legnagyobb
szükség?

Felelet.

Kérdezd azt a nőt, ki engemet
jól ismer.
A magábantartás (reserva).
A discretio.
Kérdezd szolgálaimat.

A harczolást.
Nem szoktam álmodni.
Nem tudom.
Nem más, csak mi vagyok.
Némelyik bárhol, én Magyaror-
szágon.
A vöröst.
A rózsát.
A lovat és a kutyát.
Montesquieu, Bossuet...
Shakespeare, Moliere...
Nem értek a zenéhez.
Azok, a kik nem hazudnak.
Robinson Crusoe.
Julius Caesart és I. Napoleont
Amalia, Róza.
A hazugságot.

Krisztus áldozatát.
Némelyik rögtön, én elkészülve.
Azok, melyek praesidiumba ve-
zetnek

Az alkotmány reformálására...

*

Ezt az érdekes játékot is hazáját hön szerető Tábornokunk küldötte a következő becses sorok kíséretében: „Ide zárok egy a mult hóban megjelent szellemdús salon-játékot; szerzője egy argentinai tábornok, az ismert nevű író: Luvio Mansilla rokonom és jó barátom. Czé-
lom az volt, hogy a hosszú téli estéken a magyar-ör-
mény nőknek egy pár kellemes perczet szerezzek. Vale!

Czetz János.

Levél Dél-Amerikából.

Szongott Kristóf, tisztelt hazafi barátomnak Szamos-
újrát (Erdélyi részek.)

Őn volt az első, ki a negyvennyolcz- kilencze-
diki események óta, újból emliti kegyelettel nevemet
a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános
hálám, minek jelentésére átküldöm ezen utolsó fény-
képemet: egyetlen példányt a magyar Hazában.

Isten áldja Önt*) és a Hazát!

Buenos Ayres, 1895. april 7.

Czetz János.

*) Midőn a megbecsülhetlen kitüntetésért — mit keretbe
foglalva ereklje gyanánt állandóan meg fogunk őrizni — Nagy-
méltóságodnak, kinek világra szóló hős tetteit és a haza körül

szerzett, soha el nem évülő érdemeit Klio aranybetűkkel jegyezte
fel, — itt a nyilvánosság előtt is hálás köszönetet mondunk; egyúttal
kérjük a Gondviselést, hogy nyujtsa Nagyméltóságodnak drága
életét még hosszúra; adjon erőt és állandó egészséget, hogy jövő
évben, a kiállítás alkalmából újra láthassa szeretett hazáját: az
ezredéves Magyarországot. Meg vagyunk győződve arról, hogy a
hálás haza nagy fiát, ki kész volt vérét ontani a szabadságért és
a haza javáért, megérdemlett tisztelettel fogadná és méltó módon
ünnepelné!

Szerkesztő.

— 7 —

Czetz tábornoknak lapunk szerkesztőjéhez intézett legújabb levele.

Buenos Aires október 30. 1887.

Tisztelt honfitárs barátom!

Végre megérkezett várva várt szives levele Szamos-újvárt szept. 3-án kelt hírekkel.

Örömmel látom, hogy Ön jó egészségben és elméje egész erőben áll s hallgatása csakis a körülménynek következtetése, hogy honvédtársaim után való kutatásai siker nélkül maradtak. Sajnálom, hogy e fáradságot okoztam észrevétlenül!

Életrajzom magyarra fordítása is*) félbeszakadt; mert — fájdalom — kezdem veszíteni a szemeim világát s így a munka nagy erőfeszítésbe kerül; mert — mint már előbbi közléseimből értésére esett — nem kapok e nagy emigratioi emporiumban egyetlen egy egyént se, ki magyarul beszélni és írni képes volna. És németül diktálni kissé resteltem azért, mert aztán Önnek kellene azt újból magyarra fordítani és így az eredeti gondolat erejéből bizonyosan átalakulna. — Mindamellett folytatom, naponként két órát szentelve arra s így alkalmasint jövő Február vagy Márczius havára elég materia lesz gyűjtve.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis. Olyan ez a mi századunk! Az osztrák visszatolja a nemzeti viseletet és a rögtön elérhető gazdagulás nem hagy időt az új generációnak a régi nemzeti nagyságról tudomást szerezni és utánozni az áldozatkész elvénült bajnokokat. — Such is life**) — a mint mondja az angol.

Boldog a ki ebben a versenyfutásban a gazdagulásra egy rokonszenves baráttra akad, ki — mint Ön — minden önzés nélkül egy árván maradt honvédet szívéhez szorított és már néhány év óta kegyeletes emlékében részesít. Legyen meggyőződve, hogy — minden akadály daczára — az emlékrájz meg lesz írva. Minthogy levelem már

*) A dicső tábornok ur előbb spanyolul írta meg tanulságos életrajzát, ezt fordítja most le lapunk számára magyarra. Szerk.

**) Ilyen az élet. Szerk.

az új-év közelében fog kezéhez jutni, engedje meg, hogy boldog karácson-t és szerencsés új-évet kívánva maradjak igaz honfi barátja

Czetz János.

U. i. Miért nem jut eszébe valamely örmény fiatal embernek e világot megismerni? Hisz nem olyan nagy tőkére volna szüksége főleg, ha a magyar mellett a német és olasz nyelvet birná. A flumei hajós-társaság egyet vagy kettőt küldhetne ide és Braziliába és bizonyosan ezért nem szenvedne nagy veszteséget az ország?

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy életrajzom spanyol nyelven csaknem egészen készen van.

Czetz tábornok életrajza. Az *Armenia* számára írta önmaga 1897-ben Buenos Airesben. 1. közlemény: Gyermekek és fiatalkorom; 2. közlemény: Tiszti pályám (*Arménia*, 1898, 161-163. és 193-196. p.)

Czetz tábornok életrajza.

Az „Armenia” számára írta önmaga 1897-ben Buenos-Airesben.

— Első közlemény. —

I. Gyermekek- és fiatalkorom (1822—1842.)

Születtem 1822-ben június hó 8-án Szt-Medárd napján Gidófalván Háromszékmegyében. (Erdélyi részek). Atyám székely-huszar ezredi nyugdíjas őrnagy volt. Hihetőleg parancsnoka volt azon kis csapatnak, mely a nagy francia forradalomban elfogta a conventionális republicanus követeket... és azóta minden háborúban részt vett a császárság végeig; az 1815-ik esztendő Párisban és Dijonban töltötte. Még emlékszem, hogy 4—5 éves koromban édes atyám minden nap igazította zseb-óráját a nap szerint egy Párisban szerzett delejtű segítségével.

Édes anyám a Csiki nemes családból származott és Nagy-Szebenben nevelt derék magyar-székely asszony volt; házát szigorúan tudta tartani s bús magyar nótákkal altatta el fiait és leányait. Édes atyám halála után édes anyám behelyezett hét éves koromban a kézdi-vásárhelyi katonaiskolába és onnan Haller a 12 éves fiút a 11-dik székely-huszar ezredbe vétette fel: a bécsújhelyi (Wiener-neustädter) katonai Akadémiába.*)

*) A bécsújhelyi katonai akadémia Mária Terezia rendeletére, a Habsburgok nagyhercegi palotájában, a magyar határszélen állítottatott fel. Ez a palota egy kis vár volt, melynek nemcsak ligete, hanem árcai és felvonó hidjai is vannak. Itt voltak az ebédlő, a tan- és hálótermek. Ebben volt az igazgató és a tanári személyzet lakása. A tanárok többnyire katonatisztek voltak, de a három alsó osztályban három egyházi személy is tanított. A tanfolyam nyolcz évre oszlott. A ligetben volt két elég nagy, jó és tiszta vizű tó: ezeket nyáron uszodának és télen sikonkázásra használták. Nem hiányoz-

Ezen időben ez az Akadémia, melyet Mária Terezia alkotott, volt a legelső egész Európában. Nyolcz évig tanultam ebben az intézetben; reám nézve ezen idő legnevezetesebb eseménye az volt, hogy a nyolcz éven át minden hónapban 82 tanuló társam közt mindig én voltam — a legelső. Ferdinánd császár és magyar király történetesen éppen akkor látogatta meg az intézetet, midőn én és mintegy kétszáz más társam készültünk felvenni a bérmlás szentségét; mindnyájunknak a király lett — bérmaapánk. Említést érdemel még I. Miklós orosz czár megjegyzése; midőn ez egy rövid szemle alkalmával bejárta volt az egész palotát, úgy nyilatkozott volt, hogy az ő országában a katonai tanulóknak nem adnak szőrderekaljakat, hanem csak szalmazsákokat. Igaz, hogy e részben igen nagy-úri módon adtak mindent és így közülünk sokan megszokták az úri módot, mit később a szolgálatban sajnosan kellett nélkülözniök; mert a rövid hadnagyi fizetéssel éppen be nem érték: adosságra estek, miért oda kellett hagyniök a katonai pályát.

Egyébiránt sokra tanítottak; jól tanították főleg a mennyiségtant, történelmet, földrajzot, katonai szabály-

tak a nyelv-, táncz- és vívómesterek sem; volt lovagló iskola, torna-helyiség és voltak különféle játszóterek. Nagyszerű volt ez az intézet; azért nem is csoda, ha ez az akadémia látta el a monarchia hadseregét fölös számú kitűnő tisztekkel. Volt kápolnánk is, a hová a nyolcz éven át naponként reggel 5 vagy 6 órakor elmentünk misét hallgatni és hol mi növendékek letenyéket énekeltünk. Bécsújhely a Lajtha-völgyében fekszik; az említett kastély — ma az akadémia — melyben előbb határgrofok, később hercegek laktak, zárta el a Lajtha-völgyet. Szép, nagy liget veszi körül ezt a nagyszerű épületet; e ligetben sétáltak a növendékek. A keleti külvárosban még 1842-ben is mutattak egy emlékjelt, hol Frangepán és Zrinyi lefejeztettek. Három mérföldre feküdt Eszterházy herceg kastélya, hová fenyvesen keresztül regényes út vezetett. A szünidő alatt el-elmeneggettünk ide, hol igen vendégszerető fogadtatásra találtunk... Éltem ezen legboldogabb szakában ismerkedtem meg a német irodalommal: Schillert, Göthét, Grillpanzert, Wielandot majdnem fejből tudtam. A francia írók közül Racin-t, Corneillet, Voltairt is többször átolvastam; olvastam egyetmást Horac-ból is. Ékes-szólástan tanárom, egy lengyel eredetű czisterczita, egyik írásbeli dolgozatomra ezen szavakat írta: „Szerző a legszebb reményekre jogosít.“ Ekkor 16 éves voltam.

zatot, rajzot stb. Őszintén el lehet mondani, hogy a szegény tisztok fiaiban ebben az intézetben — hol mindent ingyen kaptak, de azért úriasan — töltötték életük legszebb éveit, míg 20 éves korukban — mint első vagy második állásban — a hadseregbe léptek.

1842-ik év október havában neveztek ki első hadnagynak a 63. gyalog ezredbe: elláttak útiköltséggel és egész egyenruhával. Nyolcz év múlva így érkeztem Brassóba, hogy viszont láthassam édes anyámat. Képzeltetni, milyen fogadtatásban részesítettek anyám és a család ismerősei, barátai. Egy hónapig napjaimat csak lakomában és tánczvigalomban töltöttem. Azután hozzákezdettem a szolgálathoz; három hónapig a katonai kórház parancsnoka voltam, azután határszéli parancsnok a tömösi szorosban.

Czetz tábornok életrajza.

Az „Armenia“ számára írta önmaga 1897-ben Buenos-Airesben.

— Második közlemény. —

II. Tiszti pályám. (1842—1848.)

Mihelyt kiléptem 1842. október havában a bécs-újhegyi akadémiából, felvettek a 62-dik („báro Wacqnant-Geozelles“) gyalogezredbe, illetőleg ezen ezred harmadik zászlóaljába, mely akkor Brassóban tanyázott. Bécsen, Pesten, Temesváron, Nagy-Váradon át részint előfogatos szekéren, részint gyorskocsival Nagy-Szebenbe érkeztem, honnan Brassóba mentem. Útam utolsó részét egy német tanítónő társaságában tettem meg, ki Nagy-Szebenben történt elválásunk alkalmával ezen szavakat írta emlékkönyvembe: „Sans amour, sans rancum!“ (Szerelem és bosszú [!] nélkül.) Olvasóim ebből is láthatják, hogy milyen ártatlanul hagyott vala a katonai nevelés.

Brassó a legelső kereskedő-város az erdélyi részekben, nem messze a 6000 lábnyi magas pompás Bucsest nevű havastól, három felől formált tekenyőben fekszik. Háromszék felé jól épített fellegvárrel és a szász, oláh és magyar lakosság különvált városrészeivel. Legnevezetesebb épületei a jó stylben épült lutheranus templom és a nagyon festett és aranyozott görög egyházi épület.

Minden jószívű székely képzelheti édes anyám örömét, midőn nyolcz évi távollét után viszont láthatta szeretett fiát. Rövid családi ünneplések után körutat tettem Háromszékben: Sepsi-Szt-György, Rety, Gidófalva, Bodok, Köröspatak stb. helységekben meglátogattam barátaimat,

ismerőseimet; a legnagyobb szivességgel fogadtak és a viszontlátás felett nagyon örvendtek. A Keresztes, Nemes, Kálnoki, Haller, Bogdán, Czakó... családokra, Nemes grófnéra, Czapek Johannára még most is emlékszem. E körútamban, valamint azután következett szolgálati hivatásomban volt alkalmam a valóban remek ügyességgel végrehajtott osztrák határszéli (katonai) szabályzatot megismetni. Három- és Csikszék lakóiból egy huszár és két gyalogezredet alkottak; ezeken kívül volt még a déli és éjszak-keleti határon három vagy négy oláh ezred. A faluk századonként osztattak fel az illető parancsnokságokkal, tiszti lakásokkal stb. A közharczos mindenike megkapta földjét, lovait, szarvasmarháit, mentes volt a rendes szolgálat, a fegyver-gyakorlat alól. Az egész ezred, illetőleg a zászlóalj és lovas-század (Schwadron) parancsára 24 óra alatt a gyűlőhelyen útra készen állott: mintegy 10000 emberből álló dandárt (Brigade = sereg-osztály) lehetett összeállítani. Képzeltetni, hogy minő hadi erőt nyert ezen rendszer által az osztrák kormány, miután ezt Horvát- és Tótországon át Kárinthiáig és a Karst-hegységig kiterjesztette! — Narmout, a nagy Napoleonnak egyik legtudósabb és leghiresebb tábornagya emlékirataiban nem tudja eléggé dicsérni Ausztriának e valóban bölcs katonai alkotását.

Reám jutott volt a hivatalos sor, hogy a Tömös és Töröcsvár között levő állomásokat megvizsgáljam. Még ma is valódi örömmel emlékszem vissza e gyönyörű tájakra. A háttérben a nagyszerű Bucsest-havas, az onnan eredő patakok, az Olt, a díszes fákkal benőtt erdők, a szép zöld... kellemes benyomást gyakoroltak fiatal szívemre! Hol vagytok ti kedves napok?

Egy hónapig tartott a vizsgálat; azután visszatértem Brassóba, hol három hónapig kórház felügyelettel voltam megbizva. Most parancs érkezett, mely azt tartalmazta, hogy jelentsem magamat Pesten az ezred parancsnokságánál: kineveztettem a 2. zászlóaljhoz hadsegéddé (Adjutant). Ez alkalommal irtam meg az első magyar „hadnyelvtant“ az akkor (1844 év) formálódó pesti nemzetőrség számára. Parancsnokom volt az akkori „Vadary

Kriste“ nevű szálloda tulajdonosa — ha nem tévedek — Emerik úr. Megválasztottak instructornak és három hónap alatt már annyira haladtunk, hogy egy ünnepélyen már szerepelhettünk. De csakhamar hanyatlani kezdett ez az intézmény, mert a kormány igen kevés jóakaratot tanúsított iránta és így örültem, hogy ismét visszatérhetek Erdélybe: Károlyfehérvárra és innen Marosvásárhelyre és Erzsébetvárosra. Itt megismerkedtem egypár igen tisztességes, kedves és jó magyar indulatu örmény családdal... Az osztrák vezérkari szolgálatba akartam lépni és így volt alkalmam a rendelt vizsgára előkészülni, a mit le is tettem 1846-ban Nagy-Szebenben a főhadai kormányshéz (Generalcommando) előtt; azután — ennek utasítása szerint — Bécsbe költöztem át.

Ki mondotta volna nekem ekkor, hogy nem fogom látni többé — talán soha? — kedves, szeretett hazámat! Such is life, — mint Lord Byron (vagy talán más angol író, kinek neve e perczben nem jut eszembe) mondja.

Két éven át dolgoztam a bécsi „Geographisches Institut“ termeiben, hol eleget rajzoltunk az osztrák birodalom nagy térképén és más hozzátartozó térképeken.

1848. ápril havában Ramming altábornagy és vezérkari főnök azt a megbízást adta, hogy Fényes Elek „Magyarország statistikájá“-t fordítsam le németre — a lehető legrövidebb idő alatt; a mit kötelességem szerint — el is végeztem.

Míg ezen munkámmal voltam elfoglalva a bécsi forradalom, mely márczius elején kezdődött, még folyt. Meglátogattam a torlaszok (Barricade) építését. Láttam Metternichnek bukását, mit a diákok és a bécsi „Spiessbürger“-ek¹⁾ idéztek elő, Kossuth nagyszerű fogadtatását, a bécsi forradalmat, a magyar királynak: Ferdinandnak fogadtatását, a magyar miniszterium kineveztetését; szóval: ama nagy korszak nagy eseményeit! Végre megérkezett az új magyar hadügyminiszter: Mészáros Lázár tábornok, ki Latour tábornokot, az osztrák minisztert arra kérte:

¹⁾ Spiessbürger: nyárspolgár (günyneve a csekélysorsú és ödivatos öltözetű polgárnak).

engedje meg, hogy én őt (Mészárost) Pestre kísérhessem. Mihelyt megkaptam az illető vezérkari parancsot, felültem az új magyar miniszter úrral a gőzösre és május végén megérkeztem Pestre. Szivem csaknem repesett örömében, hogy elvégre teljesülnek lelkem óhajtásai: szolgálni és védeni a szabadságot és a hazát!

CZETZ JÁNOS MAGYAR TÁBORNOKNAK LAPUNK
SZERKESZTŐJÉHEZ INTÉZETT LEGÚJABB LEVELE.

Buenos-Aires, Deczember hó 23-án 1902.

*T. cz. Szongott Kristóf úrnak Szamosújvárt.
Nagyon tisztelt kedves honfitárs és Barátom!*

Karácson napján és az évforduló közelében szerettem volna Önt egy utolsó arczképpemmel meglepni; de állapotom annyira rosszabbodott, hogy nem határozhattam el magamat újból levétni. Fogadja tehát e sorokat jeléül annak, hogy bár nélkül is Ön mindig szívemben az elsők között foglal helyet, — minthogy az első volt honfitársaim közt, ki a történelmi hirt megpendíté szerény nevemnek a nemzet előtti bemutatására. Most mintegy tíz éve, hogy az „Armenia“ egy Comintu városban készült arczképemet publikálta a rólam szóló cikkének kíséretében a Czetz család származásával (együtt).

Fogadja tehát örökre hálás köszönetemet; szándékszem is ezt a most megjelenő emlékeim (Kolozsvártrt, a „Történelmi Lapok“-ban most megjelenő emlékeit érte, melyeket — ha hely lett volna az „Armenia“-ban — lapomban akarta megjelentetni. Szerk.) végső soraiban bemutatni.

Ha az egyetlen életben maradt szemem világa engedte volna, ezt a levelet hosszúira terjesztém. De most is alig látok: mivel (csak) másolom le e lapot; adja Isten, hogy Ön elérthesse és az írónak megbocsássa zavart sorait. Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanusított szívességét — mint örökséget — fogják tartani s az „Armenia“ füzetait mint családi szentséget fogják tisztelni (én pedig nagybecsű leveleit és fölötte értékes arczképeit tartom meg drága ereklye gyanánt . . . azután valamelyik hazai muzeumnak hagyományozom. Szerk.).

Ez alkalommal az egyetlen magyar nyelv birtokosának, Lederer Ggulának el kellett távoznia egy néhány hónapra, folytatni az általa már egy pár év óta megkezdett, e nagy ország tájrajzi előkészületeit

és így nincs senki, a kinek diktálhatnék; miért kénytelen vagyok magam megpróbálkozni, ha képes leszek-e érzelmeimet papírra tenni s Öt egy fájdalmas olvasásra kényszeríteni.

Csak azt sajnálom, hogy oly rettentő messze vagyunk egymástól, hogy testi állapotom miatt nem javallatott (?) annyi derék és szeretett barátomat hazánk szent földjén átkarolni és búcsút venni szülőföldemtől. — Sic fata tulerunt. Kérem Öt, legyen tehát tolmácsa szívből eredő igaz érzelmeimnek az egész, igaz magyar érzésű örmény világban és különösen a dicső örmény nők, a kiváló írónők s a fejlődő örmény fiatalság körében. Ragaszkodjanak teljes erővel a magyar hazához!

A magyarok Istene áldja Öt s egész családját legszebb adományaival. E kérést intézi a Mindenhatóhoz egy honától a sors kemény keze által megfosztott honfiú s Önnek a síron túl is hálás barátja

Czetz János

48/49-iki honvéd-tábornok.

Törös Tivadar: Czetz tábornok (*Arménia*, 1889. 161-167. p.)

Czecz tábornok.

(Arczképpel)

Arma virumque cano. . . . Harczok hőjét és hadvezéri talentumot elevenitnek fel e sorok, elismeréssel és kegyelettel, mit a magyar szabadságharcz története és a nemzeti kegyelet nem fog elfeledni soha.

Hires tábornokainkról és jelentőségteljes hadi tényekről szóló krónikákban, irodalmunk meglehetősen szegény. Magának az 1848/49-iki szabadságharcznak történetén és

Gelich tábornok nagy művén kívül, mindössze egy pár memoiresban akadunk ilyen törekvésre. De ha egyszer egy szakértő toll megírja és áldozatkész kiadó révén megjelennek a neves magyar tábornokok biographiái, azok közt bizonyára ott lesz a Czecz tábornok életrajza is.

Czecz János, nem annyira az akció találékony hőse, mint inkább a sokkal hálátlanabb, de rendkívüli tapasztalatokat igénylő szervezési talentum erős örököse, bár fegyvertényei közt ott van a legfényesebbek egyike a piskii hidnál, hol oroszlánrészt követelhet magának ez örökre emlékezetes ütközet sikeréből. Czecz ezenkívül — a szó szoros értelmében igazi katona volt. Hallgatag, mint hű, dicsőített főnöke Bem, s a míg a történelmi »kis szürke ember« lángoló szívet hordott magában a szabadságért küzdő népek iránt, addig Czecz sem képezett ebben kivételt, de a hazafiság erős szenvedélyét mindig össze tudta egyeztetni a katona rideg fegyelem-érzetével és innen van, hogy a vezénylete alá osztott csapatoknál mindig példás rend uralkodott és idejében ott volt azokkal a harczy koczka fordultával. És, hogy ez mennyire vitatáson felül álló hadvezéri erény, azt, — hogy más példákat ne említsünk, — eléggé fényesen bebizonyítja a legújabb időkben a boldogult nemes Frigyes, ki mint koronaherczeg, hadtestének idején történt felvonulásával döntötte el császári atyja zászlóinak javára a königgrätzi ütközetet.

Czecz János, — kinek egyszerű modoráról és ismereteivel soha nem kérkedő természetéből, igen kevesen sejtették az ő fényes carrière-jét, — ma már hatvanhét éves ember és 1822-ben Gidófalván született Erdélyben, jó módú örmény szülőktől származva. Már alsóbb iskoláinak végzése közben kiváló hajlamot árult el a pontosság és katonás rend iránt, úgy hogy szülei belátva a fiú határozott hajlamait, korán katonai pályára adták, s kiképeztetését a bécsújhelyi katonai akadémiában nyerte és már húsz éves korában hadnagynak nevezték ki. Egy év múlva azonban a ritka tehetségű fiatal tiszt már a táborkarba volt beosztva.

Mint annyi más magyar tisztet, őt is osztrák szolgálatban találta az 1848-ban feltámadt szabadságharcz. Czecz

szívében nehéz tusa keletkezett. A táborkarban becézett tehetség volt s fényes jövő várta; de másrésről odahazúlról hívta véreinek, szülőföldjének segélykiáltása. Nem sokáig habozott. Felajánlta kardját a magyar kormánynak. Mészáros hadügyminiszter kapva-kapott az ajánlaton és a nagytehetségű fiatal tisztet Pestre szólította. Az első időkben a hadügyminiszteriumban alkalmazta és a hadügyi bizottságban az előadó fontos tisztét bízták rá. Nemsokára, midőn Mészáros körútra indult, magával vitte Czeczet is. Itt nyílt meg előtte a tér, melyen működni annyira egyedüli vágya volt, hogy a hadügyminiszter rövid szemleútja alatt katonai és főleg adminisztratív tehetségeinek fényes jeleit adta. Mészáros Pestre visszatérve nem is késett a nemes becsvágyú tisztet Kossuth komoly figyelmébe ajánlani, ki aztán csakhamar Erdélybe küldte Czeczet tábornoki főnökné, s miután itt általános feltűnést keltett működésével — mely szervező képességét kétségtelenné tette, — rábízták az erdélyi hadsereg szervezését.

Mondhatni egyedül neki köszönhető, hogy az 1848/49-diki rettenetes tél idején Erdélyben hadászatiilag is rend állott be és Puchner osztrák tábornok teljesen visszavonulni volt kénytelen.

1849. márczius 11-én — tudvalevőleg — a Bem és Czecz parancsnoksága alatti csapatok hatalmas rohammal bevették Szebent és Skariatine a vöröstoronyi szoros felé menekült szétvert hadával. Bem ez ütközet után Czecz Jánost, ki már akkor ezredes volt, tábornoknak nevezte ki és Kossuth nemcsak megerősítette e kinevezést, hanem bizalma jeléül megbízta Czecz tábornokot egy 30,000 főnyi tartalék-hadsereg szervezésével. E szervezés fényesen sikerült Czecznek, ki ez — ugyiszolva — szedett-vedett haderővel csodálatos dolgokat művelt és áttörhetlen ékül szolgált a Bem és Skariatine hadteste között, úgy hogy már márczius 14-én Fenyőfalváról háromszoros erővel szemben kiüzte az osztrák helyőrséget, s három nap alatt Fogarason keresztül Vledényig nyomult, útközben egyesülve a Bethlen ezredes hadosztályával, folyton utat nyitva Bemnek Brassó felé, honnan Engelhardt tábornok 6000 orosz-szal 18-ikán este és Kalliáni 19-ikén éjjel másik csapattal

szökve-szöktek a tömösi-szoroson keresztül, vissza Oláhor-szágba.

Mindezen félreismerhetlen értékű fegyvertényeknek, Czech működésében, egy olyan kiváló jelentőségű előzménye volt a piskii csata, hogy azt — mintegy koronául — szándékosan hagytuk a Czech hazai katonai működésének vázlatában, utoljára.

Általában elismert dolog, hogy az 1848/49-iki szabadságharczról eddig megjelent katonai munkák egyik legkiválóbbja és legtárgyilagosabb műve a Rüstowé. E szigorúan pedáns katona-írónak minden során látszik — midőn a piskii csatáról ír, — hogy mennyire igyekszik rokonszenvét a rendes császári sereg javára működtetni. Ez azonban nem sikerül neki teljesen és annak daczára kitűnik a piskii harc nagysága, mely nagyság a mi honvédekünk hősiei küzdelmében nyilvánul.

A csata előzményeiben, tulajdonképen már Szászsebesnél vette kezdetét, hova Bem 1849 február 5-én érkezett kiverve maroknyi seregével onnan az osztrák őrséget és eltorlaszolja magát sietve, úgy a hogy lehetett. Délután két órakor az osztrák előhad már ágyuzta e helyet s esti 7 óráig bömböltek az ágyúk. Bem mitsem adva a Puchner, kapitulációra szólító felhívására, folyton csatározva Szászváros felé vonult és azt Czech által rohammal bevétette. Itt ütötte fel főhadiszállását Bem, hova Kemény előhada is megérkezett, de 7-én már az osztrákok Szászváros alá érkeztek. Bem elfogadta a harczot. A csata alatt meg is sebesült.

A parancsnokság ekkor Czech kezébe került, míg Bem Dévára a városba ment. Czech rögtön felismerte a helyzetet és első dolga volt Szászvárost kiüríteni és a piskii hidnál foglalni állást, hova 1200 emberrel érkezett meg s a hol Kemény csapataival egyesült. Czech az utóbbit a hidnál hagyva Bemhez ment a városba, Dévára. Az osztrákok 8-ikán már megtámadták Keményt, ki Bemtől várt segítséget. Az erősítést Czech vezényelte a hidhoz, míg 9-ikén maga Bem is oda ért serege zömével. Az osztrákok hadereje itt mintegy 5000 emberrel és 20 ágyúval volt nagyobb a mieinknél, nem is számítva a velünk tartó

szász és oláh felkelőket. Először az osztrákok kezdték el az ágyútüzélést és az országútról egy óráig ágyuztak a hidvédőire. Most a gyalogság vonult előre, hogy a hidat szuronynyal foglalja el. A támadás visszaveretett. Ekkor érkeztek a további csapatok Déváról és két üteg ágyú a hidat jobbról-balról keresztűzbe fogta a rajta lévő osztrákokkal, mire a patakon átment a magyar gyalogság és lovasság. Hirtelen azonban a bihari lovas nemzetőröket zavarba hozta egy pár osztrák ágyúlövés és rohanva futottak vissza a hidra magukkal ragadva a gyalogságot is. Ez oly zavart idézett elő, hogy Bem egész hadteste veszélyben forgott s közel volt a feloszláshoz.

Ekkor állott elő Czecz és a szó szoros értelmében rávetette magát két zászlóaljjal és néhány üteggel — az osztrákokra. Czecz maga is ott villogtatta kardját az irtózatos rohamban és oly zavarba hozta a tulnyomó osztrák serget, hogy az — a mint Rüstow megjegyzi — vad futásban keresett menedéket Szászváros felé.

A honvédek ujjongva kiáltozták a Bem nevét. Az öreg hős azonban lovag-ostorával Czecz felé mutatott, ki ádáz pusztitással üzte maga előtt az osztrákokat.

Nem lehet feladata e folyóiratnak, Czecz tábornok aprólékosabb sikereit detaillirozni. S így, ismertetve, világossá téve szereplését szabadságharcunkban, életének forduló pontjához érünk; midőn a világosi katasztrófa után úttalan úton bolyongva a hazában, végre sikerült neki álnév alatt Hamburgba menekülni, 1849 végén.

Igy egyelőre vége szakad aktív katonai működésének és mint emigráns, mindjárt hamburgi tartozkodásának kezdetén, emlékiratait írta meg: »Bem hadjáratáról 1848—49-ben.« Nemsokára azonban — mint a buenos-ayresi »Mosquito« amerikai lap egyik tavalyi számában el van mondva, — Hamburgból is menekülnie kellett s ekkor Párisba ment, hol Dániel Stern lakásán a párisi előkelő s nagyratörőkvő politikai és irodalmi körökkel, Grévyvel, Girardinnal, Maxime du Camppal jutott ismeretségbe. Különféle lapokba írt katonai és politikai cikkeket s e módon, szerényen bár, de mégis föntartotta anyagi függetlenségét. Az 1851-ki deczemberi államcsiny azonban elvette kedvét a politi

kával foglalkozástól s reményei, a haza sorsán javítani, csak akkor vetettek ismét lobbót, mikor a krími háború kitörőfélben volt, s Klapka ösztönzésére azt tervezték, hogy a magyar emigráció tagjai Konstantinápolyba menjenek s ott sereget szervezve, csatlakozzanak az angol-francia-török szövetséghez. De ebből a reményből is kiábrándította Napoleon perfid eljárása, ki a magyarokat szívesen felhasználta volna, mindig saját céljaira, a nélkül — mint ezt Czech jókor belátta — hogy nemzeti aspirációikban segítségükre lett volna. Czech ekkor végleg szakított a politikai ábrándokkal s a műszaki pályához fordult s nemsokára a Mont-Cenis pálya építésénél lelt alkalmazást.

Ez időben jött ismeretségbe lady Langdale családjával, kivel Olaszországba tett útát s ez alkalomból, a tengeri úton, többször érintette Spanyolország és Portugallia kikötőit. Egy ilyen utazása alkalmával ismerkedett meg Sevilleban Juan Manuel O. de Rovas tábornok lányával, kit 1859-ben nőül is vett. Alighogy e házassága létrejött, még egyszer s Czechre nézve, úgy látszik, utoljára feltűnt a remény, hogy hazája érdekében a tettek mezején sikra szállhat. Kiütött a francia-olasz-osztrák háború. Napoleon biztatására Klapkáék újra kilátást nyertek, hogy az osztrák iga alól felszabadíthatják hazájukat s visszaszerezhetik az orosz beavatkozás alatt elvesztett alkotmányos életet Magyarországon. Elég az hozzá, hogy Klapka Czechet is föl-szólitotta a közreműködésre és Czech, kedvezőnek tartván az alkalmat, Cavour segítségével az első magyar legio szervezéséhez látott, midőn Napoleon ismét cserbe hagyta szövetséges társait s váratlanul megkötötte a villa-francai békét. Ennek híre végleg kiábrándította Czechet minden oly törekvésből, hogy a külhatalmak segélyével juthasson be »szabad hazájába,« minden konspirálásról lemondott s nejével s alig öt hónapos fiacskájával végleg elhagyta Európát, Puenos-Ayresbe vitorlázott át, hol a mai napig él.

Ott első sorban műszaki kérdésekkel foglalkozott. Nem sokára azonban Mitre tábornok, köztársasági elnök azzal bízta meg, hogy álljon a Paraguay elleni hadsereg élére. Czech mindent kifejtett, hogy a hadsereget harczképes állapotba hozza, közbejött súlyos betegsége azonban meg-

akadályozta, hogy a harczban tényleges részt vegyen. Mikor aztán a béke helyreállt, Sarmiento elnök 1869-ben újra a hadiszolgálatba szölitotta Czeczet, rábízván a köztársaság déli határainak védelmét, mely feladatnak, a folyvást ostromnak kitett viszonyok közt oly szakértelemmel felelt meg, hogy új hazájában teljes bizalmat vívott ki maga iránt. Maga a köztársaság hadügyminisztere hivatalosan elismerte Czecznek idevágó, elévülhetetlen érdemeit. Ennek tanubizonyságául azt a megbízatást kapta, hogy szervezzen egy katonai iskolát, mely hivatásában úgy kitartásának, mint magas értelmiségének kiváló jeleit adta.

A Mosquito elősorolja azoknak a buenos-ayresi katonatiszteknek a neveit, a kik Czecz iskolájában kapták kiképeztetésöket. Mikor a katonai iskola eléggé megszilárdult, 1874-ben Ente-Rios tartományba lett meghiva műszaki tanulmányok és feladatok végzésére. Mintegy tiz éven át, egész 1883-ig ez képezte Czecz foglalatosságának fő tárgyát, melyhez még az járult, hogy a »Colegio Normal de Maestros«-on a mathematikát adta elő s a »Colegio Nacional« vizsgáló bizottságának volt rendes tagja.

1885-ben tért ismét vissza a fővárosba Buenos-Ayresbe, hol a nemzeti kormány Joaquin Viejobueno tábornok javaslatára, a katonai akadémia igazgatójának nevezte ki. Ebben a tisztjében működik azóta Czecz, s működése iránt a buenos-ayresi kormány teljes elismeréssel van: mert neki köszönheti a többek közt azt is, hogy a katonai akadémiában a műszaki tanítást szervezte s virágzásra juttatta.

Czecz — mint már fentebb is irtam, — most hatvanhét éves s a buenos-ayresi kormány még sokat vár lankadatlan erélyétől, ritka intelligenciájától.

Ime, Czecz tábornok, ki fajunk hazafiságát és egyéniségét oly magas niveaun mutatá be itthon és az Új-Világban és a kinek kiválóan sikerült arczképét e füzet élén veszik az »Armenia« olvasói.

TÖRÖS TIVADAR.

Kisebb közlemények.

Czetz tábornok regénye. A Turszky-ezrednek egy hadnagya (mint egy budapesti lapban olvastuk) 1848-ban megkérte Pesten egy előkelő úri leány kezét. A kérők többen voltak, a választás késett, az idő pedig 48-ban gyorsan haladt. A Turszky-ezredbeli hadnagy átlépett a honvédekhez s az erdélyi csatateréken mint Bem vitéz tábornok főnöke, a muszkaverő Czetz tábornok írta be nevét a magyar történelembe. Hadnagykori ideálja közben férjhez ment. A nagy katasztrófa után Czetz tábornok Amerikába menekült, s most Buenos-Ayresben él szintén tábornoki rangban, mint a katonai akadémia igazgatója. Ideáljának férje azóta meghalt. Négy évtized után a hírlapokból értesültek egymás hollétéről s levelezésbe léptek. Az ezredéves kiállítás alkalmából Czetz János tábornok haza készült jönni, de most levél érkezett tőle H. Gézánéhoz, melyben azt írja, hogy a Délamerikából való hazajövetelre, a hosszú tengeri útra, aligha fog vállalkozhatni, s így nem fogja viszontláthatni sem hazáját, sem 47. év előtti ideálját!

„Segítsük haza Czetz tábornokot!“ A Kolozsvártt, (Kuszkó István szerkesztésében) megjelenő 1848—49. évi Történelmi Lapok czimű folyóirat a fentjelzett fölhívással, a következőket írja: A 48-as szabadságharcz fényes korszakában csodamódon teremtek a hősök. A ki ma még gyermek volt, az már holnap irigylet hősé lett, — a kinek mellén érdemrend ragyogott, testén pedig győzelemben kapott sebhelyek tátongtak. Ilyen hős volt Czetz János tábornok is, a ki Kossuth-nak bizalmas barátja, s az erdélyi hadjáratban Bem apónak a jobbkeze volt. Mint ezredes és tábornoki főnök, rendkívüli tevékenységet fejtett ki az erdélyi hadsereg szervezése körül, a melylyel aztán olyan világraszóló diadalokat arathatott Bem, mint a piskii csata és Szeben bevétele. Bem mellett számos csatában harczolt az örmény szülőktől származott Czetz János, s a piskii győzelemben neki oroszánrésze volt. Szeben bevételénél is annyira kitüntette magát, hogy tábornokká léptették elő. Ez a vitéz tábornok a fegyverletétel után szintén külföldre menekült és sok viszontagság után Dél-Amerikában telepedett meg, a hol a buenos-airesi katonai akadémia igazgatója lett. Szerény, nagyon szerény anyagi viszonyok közt él, s egyetlen óhajta lenne, hogy mielőtt lehunyná szemeit, még egyszer megláthatná hazáját, melyért egykor vérét ontá és dicsőséget szerzett neki! A „Pester Lloyd“ laptársunk (mondja továbbá az idézett forrás) megemlékezvén róla (Czetz tábornokról) így ír: Méltó lenne Magyarországhoz, ha az ezredévi ünnepély alkalmából e hű fiára gondolna, hogy mielőtt sirba tennék, megláthatná dicső hazáját, az ő ifjúkori eszméjének országát, a melyért harczolt és szenvedett s csöndes feledékenységekben egész életét, minden földi reményét érte áldozta fel. Más ország már régen diadallal hozta volna vissza az ilyen hű fiát, mi legalább hozzuk haza az ezredévi ünnepélyekre. Mert nincs nagyobb büne a népnek, mint a nagyjai iránti hálátlanság! Eddig tart az idézett forrás; a „Történelmi Lapok“, illetve a „Pester Lloyd“ közleménye. Részünkről csak azt tehetjük hozzá, hogy az elaggott hős tábornok hazatérével régi óhajunk fogna valóra válni; a melynek mi sem mulasztottuk el kifejezést adni folyóiratunkban, remélve egyúttal azt is, hogy a történelmi névvel bíró Czetz tábornok épp körünkben fogja eltölteni mozgalmas életének hátralevő idejét s tán egykor — kívánjuk, minél későbbre — a mi hantunk fogja őt kegyelettel és dicsőséggel eltakarni!

Czetz tábornokról a „Magyarország“ következőleg emlékezik meg: „Ezt a nevet épp úgy ismeri minden magyar ember, mint

— 26 —

akár a Klapka Györgyét. Czetz János is egyik hős tábornoka volt szabadságharcunknak, melynek lezajlása után elbujdosott. Hosszú idő óta Buenos-Ayresben él a negyvennyolczas idők egyik utolsó élő tábornoka. A hetvenhat éves öreg úr, Bem egykori jobb keze, úgy látszik nem a legjobb sorsban van. Haza intézett leveleiből, — mint bennünket értesitenek, — mély keserűség és honvágy szól. Szeretné itthon tölteni még hátralevő idejét, hogy aztán a haza földjében pihenhessen. Ezt kellene lehetővé tenni társadalmi mozgalom útján, vagy az állam segélyével, valami módon. Nem kell semmi egyéb hozzá, csak egy kis jóakarat, s talán a nyomortól mentjük meg dicső szabadságharcunk, messze idegenben sanyarú viszonyok között élő hős tábornokát!“ — Az általunk már évek előtt szóba hozott üggyhöz, részünkről ezúttal csak azon megjegyzést fűzzük, hogy az elaggott hős magyar-örményt talán megilletné itthon (milleniumi elismerés fejében) a Klapka György elhunytával megüresedett országos nyugdíj?!

Czetz János tábornok.

— A „Budapesti Napló“-ból. —

Szabadságharczunk hősi alakjai egymásután ki-
dőlnék és érthető rajongással vesszük körül azokat,
akik a nagy idők szereplői voltak. És ezért azok a
magyarok is, akik messze földön, Buenos-Ayresben pró-
báltak szerencsét, a legnagyobb tisztelettel és gyermeki
szeretettel vesszik körül az agg Czetz János tábor-
nokot szabadságharczunk legbátrabbjainak egyikét.

A Calle-Cordoba 1837. szám alatti csinos kis ház
— a tábornok tulajdona — valósággal zárandokló hely.
Ezért argentinai utazásomnak egyik legemlékezetesebb
momentuma volt az a látogatás, amit ott tettem. A színes
üveggel kirakott kapún túl, mintha valami templom
csöndes udvara kezdődne. A zajos utcza lármája ide
nem hatol és a porfelhők után jól esik a gondosan ápolt
növények üde zöld színe és pompás illata.

Csendes visszavonultságban, családja körében itt él
emlékeinek az agg bajnok. Az a 76 esztendő, mely fölötte
lezajlott, szép alakját meggörnyesztette, világos szemeinek
tűzét kissé megbágyasztotta. De szellemének üdeségét,
gondolkodásának szigorú logikáját megdönteni vagy akár
csak megingatni képes nem volt. Zamatos magyar beszéde
nem is sejteti, hogy a tábornok csaknem ötven év óta
van távol hazájától. És ma, amikor már csakis honfitársai
szűk körében beszélhet édes anyanyelvén, nem felejtett
belőle semmit.

Előttem áll a tiszteletreméltó, ősz alakja. Sűrű, hó-
fehér hajától és ősz szakállától nagyon elüt napbarnította,
de üde arcza. Jóságos szemei őszintén és értelmesen
tekintenek és csakis a sasornak merész hajlása, ajkainak
határozott metszése árulja el a hadvezér energiáját és
akaraterejét. Amikor arról beszélt, hogyan verte szét
Zsibónál az oláh hadakat, hogyan vezette a piskii csatá-
ban golyózápor közepette csapatjait a hidat védő osztrákok
ellen, amikor felelevenítette a medgyesi csata emlékét, a
nagyszebeni csata dicsőségét, akkor felvillantak szemei
és a katona szilaj harci vágya égett bennük.

Czetz élete valóságos regény. Huszonhétéves korában tábornok volt már és az erdélyi sereg főparancsnoka, amikor egy csatában leesett lováról és összezúzta lábát. Ekkor kénytelen volt visszavonulni, úgy, hogy az oroszok elleni küzdelemben nem vehetett részt.

A világosi fegyverletétel után 1850. tavaszáig Magyarországon bujdosott. Aztán Hamburgba menekült, ahonnan Párisba jutott. Később Spanyolországba költözött és 1857-ben Rosas argentínai tábornok leányát vette nőül. Végre Argentínában telepedett meg. A bujdosó végre megpihenhetett. 1865. márcziusban az argentínai hadseregbe lépett, mint hadi mérnök, ezredesi ranggal. Új hazájának nagy szolgálatokat tett a katonai szervezet kiépítése, a katonai akadémia vezetése, törzstisztek kiképzése és a hadmérnöki osztály alapítása és vezetése által.

Miután a tisztképző iskolát több mint negyedszázadig vezette, nyugalomba vonult. Magával vitte Tuszkulumába az argentínai hadseregnek és a nemzetnek tiszteletét és becsületét. Az argentínai hadsereg tudományos képzettségének atyját tisztelték benne. Még ma sem tudják tudását nélkülözni és nem egyszer folyamodnak hozzá tanácsért katonai ügyekben.

Argentínai tartzkodásom alatt éppen nagy dolgokra készült a köztársaság. Mindenfelé háborúról beszéltek, amelyet Chile megkezdni készül. Határsértési kérdés volt az ürügy, amely mögött Chilének nagy érdekei voltak. Azzal a kérdéssel fordultam a tábornokhoz, hogy az argentínai hadsereg a háborúban mily szerepet fog játszani? Így felelt:

— Meg vagyok győződve, hogy dicsőség és győzelem fogja koszorúzni zászlóit és hogy tanítványaimmal, akik nagy számban vannak a seregben, nem fogok szégyent vallani. Csak egyet sajnálok: hogy én már nem mehetek harczba. Pedig mennyire szeretnék második hazámnak szolgálni. Így már csak itthon fogom osztogathatni a jó tanácsokat.

A tábornok fia hírneves ügyvéd és képviselő. Nagyon tehetséges, képzett, de — beteges, gyöngye testű ember. Leánya, mérnök neje, tüzről pattant magyar menyecske-

tipus, — de magyarul nem tud. Két gyönyörű unokája is van a tábornoknak, akik megédesítik öreg napjait.

Hogy Czetz tábornok magyar hazájának minden ügye iránt a legélénkebben érdeklődik, az természetes. Magyar lapok járnak házához — asztalán ott van a „Budapesti Napló“ is, — könyvtárában új magyar könyvek állnak. Örömmel értesül belőlük az elmúlt negyedszázad haladásáról és arról, hogy hazánk hogyan és mivé fejlődött. A buenos-ayresi magyarság kicsiny, de annál hivebb baráti körében hévvel tárgyalja hazája ügyeit a tábornok és lángoló lelkesedéssel száll sikra a szabadság kérdése miatt! Hangja érczes lesz, amikor megszólal:

— Szabad hazáért harczoltam, szabad és boldog hazát akarok ismerni. Ha én magam, — amily boldogtalan vagyok, — nem is láthatom, ha unokáim az elvetett magnak gyümölcseit nem is élvezhetik, utolsó lehelletemig azért fogok imádkozni, hogy hazám nagy legyen és dicső, és olyan, amilyennek harczaink közepette merészen elképzeltük. És ha vissza nem is térhetek — hisz az idő későre jár és anyagi eszközeim sincsenek — lelkemben és gondolataimban hazámban élek. Hazámnak iparkodtam dicsőséget szerezni itt is, és magyar nevemre érdemetlen lenni nem akartam. Unokáim lelkébe bevésem a hazám iránt való szeretetet és ha szükséges lesz, ők is ott fognak állni honfitársaim sorában.

Szemeiben könnyek csillogtak és a lelkesedés pirja borította el arcját. Bucsúztam, nem maradhattam tovább. És az ősz ember, mintha hazája egy részétől kellett volna megválnia, úgy bucsúzott. Sirt, hazáját siratta.

Azt kérdeztem, mit üzen haza? Remegő ajkakkal csak egy szót tudott mondani:

Imádkozom...

Balassa Frigyes.

Kisebb közlemények.

Czetz János nyugdíjazása. Kolozsmegye főispánja a kolozsvári ereklje-muzeum igazgatójához a következőket írta: A nméltóságú miniszterelnök urnak idei 8564. számú leirata szerint a t. igazgatóság felterjesztette hozzánk Czetz János jelenleg Buenos-Airesben lakó 1848—49 iki honvéd tábornok nyugdíjazása ügyét. Az 1848—49-iki honvédeket nyugdíjazó bizottság, mely ez ügyben f. é. július hó 10 én tartott ülésében határozott, Czetznek nyugdíjképen nem szavazhatott meg többet, mint évi 960 frtot, minthogy azonban ezt az összeget Ő Nagyméltósága nem tartja elégségesnek arra, hogy abból Czetz János itthon állásának és egészségének megfelelő módon élhessen: indítatva érezte magát részére a rendelkezési alapból évi 1040 frtot még külön is engedélyezni. Felkérem ezek után a t. Igazgatóságot, hogy a fentebbiekről az ./. alá idezárt határozat kézbesítése mellett Czetz János tábornokot értesíteni s egyben tőle megtudakolni sziveskedjék, hogy melyik kir. adóhivatalnál kívánja a f. évi aug. 1-től kezdve havi részletekben esedékes 960 frtot felvenni, a minek bejelentése után az utalványozás meg fog történni. A külön engedélyezett évi 1040 frtnyi póttösszegnek szintén f. évi aug. 1-től esedékes első negyedéves rész-

— 294 —

letét, a nevezett tábornokhoz leendő eljuttatás végett 260 frtnyi összegében ide mellékelem, a további évnegyedi részletek miképeni folyóvá tétele iránt pedig a fennemlített jelentés beérkezése után fog Ő Nagyméltósága intézkedni, a mely jelentéshez csatolandó lesz Czetz-nek nyugtatványa, a most küldött 260 frtról. A szóban forgó jelentést és nyugtatványt kérem hozzám megküldeni. Kiváló tisztelettel. Kolozsvárt 1899. aug. 7. Gróf Beldi s. k. főispán.

Magyar királyi Miniszterelnökség!

8564 sz.

M. K.

Czetz János jelenleg buenos-ayresi (Dél-Amerika) lakos 1848-49-iki honvéd tábornok 1899. évi aug. hó 1-től kezdődőleg havi előleges részletekben folyosítandó évi 960 frttal nyugdíjaztatik.

Az 1848-49-iki honvédeket nyugdíjazó biz. 1899. évi július hó 10-én tartott üléséből.

Tarkovich s. k.

bizottsági elnök.

KI HIVTA HAZA CZETZ TÁBORNOKOT?

Mielőtt ezen fölötté érdekes kérdésre megadnám a határozott, minden kétséget kizáró választ, — elmondom, hogy a napokban majdnem minden nagyobb magyar lap közölt egy szomorító cikkcskét, melynek ezt a címet adták: „Czetz tábornok nem jön haza.” — Ezen cikkcske rövid keretében aztán közöltek legújabb leveléből négy bekezdést . . . és . . .

Előbb közreadom én is a mondott levéltöredéket és csak azután válaszolok a felvetett kérdésre:

CZETZ JÁNOS TÁBORNOK.

„Én már öreg ember vagyok — írja megható levelében az ősz tábornok, — hazámtól már oly rég távol és mégis a honvágy hatása folytán még mindig sajog a szívem ama tudattól, hogy idegen porban kell majd megnyugodnom.

De talán nem is katona-emberhez illő szentimentális hangulatban beszélek? Úgy van, nem katona-dolog! De a katonának is van szive és midőn így beszél, csakis annak a kis hústömeg sugallatának engedett.

A mint már mondtam, öreg, gyenge emberke vagyok, teljesen megtörve az évek nyoma által és majdnem félvakon élem utolsó napjaimat.

Nagy megerőltetésembe került a végleges lemondás, hogy hazámat viszont ne láthassam; de orvosaim tanácsa és Krisztina leányom (az én angyalom) súlyosabb tüdőbaja arra indítottak, hogy többé még csak reményt se tápláljak régi terveim megvalósításához. De talán az orvosi tanács se használt volna, ha egy szép napon ők ki nem jelentik, hogy az utazással úgy a leányom, mint az én életem kockára van téve . . .“

*

Pedig évekkal ezelőtt egészséges volt, valamint a dicső tábornok, úgy leánya is, kinek társaságában akarta megtenni az útát. Akkor azonban nem gondolt a vitéz tábornokra senki! De mit mondok, senki? Mégis gondolt valaki. És ez a valaki az „Armenia“ szerkesztője volt. Igen! Csekélységem volt az, ki a mult század kilenczvenes éveinek elején (akkor kivülem alig tudta valaki, hogy hol tartózkodik) magyar levelet intéztem a halhatatlan érdemű tábornokhoz, melyben arra kértem fel, hogy tisztelje meg nagybecsű dolgozataival folyóiratomat . . . És ime! a nagynevű tábornok, levelemre nemcsak hibátlan magyarsággal írott magyar levéllel válaszolt, hanem ahhoz igen érdekes cikket is csatolt.

Aztán jött a második, harmadik . . . levél. Később az „Armenia“ 1892. évfolyamának februári füzetében közzétett és a derék tábornok úrhoz intézett soraimra a tábornok ezt a szép levelet küldötte hozzám:

Buenos-Aires. Márczius 5. 1892.

Tisztelt honfitárs és Barátom!

Mellékelve megküldöm szerkesztő Úrnak a 48/49-iki szabadságharcznak angolból általom eszközölt fordítását (Negyedik folyam).

A februári „Armenia“-ban láttam e munkámnak 2-dik részét és hozzá Önnek egy jegyzetét, melyben kimondja szíves óhaját, hogy vajha személyesen is megismerkedhetnénk hazámba visszatérésem által.

Teljes szívemből köszönöm kedves Szerkesztő úr e kegyes emlékezését s meg lehet győződve, hogy legforróbb óhajom már sok év óta még egyszer legalább holtom előtt édes hazámat, szülőföldemet viszontlátni és édes atyám és anyám sírjain imát emelni a Mindenhatóhoz. De egy részről a családi viszonyok, más részről az a rettentő szomorú vagyoni állapot, melyben két év óta ez az ország sinylődik, — nem engedték, hogy ezen tervemet megvalósítsam. Azonban nem vesztettem el minden reményemet, hogy a közel jövőben — a körülmények javulván — alkalmat nyujtandnak Önnek és többi bajtársaimnak kezét szorítani és megköszönni egész lelkemből szíves megemlékezését. Addig is fogadja kedves Szerkesztő-tulajdonos Barátom őszinte hazafi tiszteletemet.

Czetz János
magyar tábornok.

*

Vártam még négy évig, azalatt egyre küldözgette drága leveleit és becses dolgozatait hozzám; de Ő maga a hazajövetelre vonatkozó tervét még mind nem valósíthatta meg. Végre eljött a millennáris év... és elkezdődtek az ezredéves ünnepélyek. Ekkor levélben arra kértem a tábornok urat, hogy jöjjön haza; nézze meg az országos kiállítást, látogassa meg barátait, bajtársait, azután — maradjon állandóan a hazában. Erre a nagynevű tábornok egy hosszú, szép levéllel válaszolt, melyből itt a következő részleteket adom közre:

1*

Buenos-Aires November 24. 1896.

T. cz. Szongott Kristóf úrnak, az „Armenia“ szerkesztő-
tulajdonosa Szamosújvárt.

Tisztelt kedves Honfitársam és Barátom!

Utolsó, Szamosújvárt Október 25-én kelt szives levelére rögtön kívánok felelni, valamint annak tartalma igényli, teljesítvén egyszersmind szívem sugallatát is. Igenis fogadja valódi barátságos soraiért legforróbb hálát! Mert csakugyan különös, hogy ötven évi hontalan vándorlás után egyedül egy nagyszellemű, munkához szokott hazafi emlékezik meg a menekültről, az in effigie Nagy-Szebenben felakasztott honvéd-tábornokról; egy lelkes, habár kissé ábrándos úrnő s egy székelyföldi gróf kíséretében?! Tehát bármilyen becses és lélekreható legyen ezen megemlékezése, — azért áldoztam fel ifjúságom erejét, szellemi és anyagi fáradságomat, szép szerepre törekvő álmaimat, polgári állásom fényes kezdetét, szegény életem jövőjét (?), hogy elvégre csak Önnek magasztos szíve, csak Ön, ki se engemet nem ismert, se családomat nem ismerte, ki most három évvel ezelőtt, csak buzgó hazafi indokból a magyar-erdélyi közönség elé tárta már csaknem elfeledt nevemet?

Mennyit tanul az ember idő jártával! Ki hitte volna 1848/49-ben, hogy a nagylelkű, minden érdemet gyorsan elismerő s talán némelykor túlzott sympathiával megtisztelő magyar nép és annak kormánya és képviselői, egy olyan solemnis alkalommal, mint a milleniumi ünnepség, — nem emlékeznének meg azokról, kik a független kormány eszméjeért vérüket ontották ki, állásukat, jövőjüket áldozták fel a haza oltárán, még egy kegyeletes szóval vagy felhívással mutatta volna háláját? És ime mégis úgy történt! Mert ki nem tudja, — ha kissé analizálja az 1848/49-ben történeteket, — hogy a mai állami állapot csakis az akkori honvédsereg és vezérei áldozatkészségének, rendithetlen hazaszeretetének köszönhető, — kimutatván a bámuló világ előtt, hogy mire képes a magyar! . . .

Ezek után a következő sorokban válaszolok becses levelére . . . Arczképemet ide zárom; hadd szolgáljon mint baráti újévi köszöntés. (Lásd az 1. lapon).

A mi a hazamenetelt illeti — megvallom őszintén, — hogy igenis nagy kedvem volt a millenium alkalmával utolszor megfordulni kedves Erdélyünk nyájas völgyeiben, főleg a Székelyföldön, s szintúgy vártam erre nézve egy bármily csekély (hivatalos) meghívást . . . ha szinte megrontotta volna is házi költségvetésem alapját. De ez nem jött és így, ki tudja, ha valaha valósulhat . . .

Ezek után átlátja kedves Barátom, hogy a hazamenetelre vonatkozó eszmém mindinkább elhomályosodik, mihez még hozzájárul az is (s ezt minden hidegen gondolkodó hazafi természetesen is fogja látni), hogy egy harminczhat évi szigorú munkássággal szerzett állást elhagyni, igen nagy áldozat lenne. Továbbá, a mondott idő alatt a test megszokta a climát vagy éghajlatot és nehezebbre esne a változás. Itt az általános temperatura 14° és 20° centigrad, sőt 14° és 35° . Hogy lehetne tehát 0° és 18° vagy 20° -hoz hozzászokni? Azonfelül a ruházat, a társalgási viszonyok, a munkálkodás . . . Három-négy nyári hónap még csak megjárna; de ezért megváltoztatni a családi és nyilvános életmódot: igen soknak vélem.

. . . Családi viszonyaim felől jövő levelemben küldök néhány adatot. Addig is áldja meg Önt a magyarok Istene! tartsa meg egészségét és szellemi erejét, hogy a magyar-öröménység díszére és hasznára fáradhasson mint eddig.

Igaz barátja:

Czetz János.

*

A fontos kérdés felett nem tértem napirendre, hanem e tárgyban még egyszer irtam Buenos-Airesbe. Elmondottam levelemben azt, hogy az ország bizonyosan gondoskodna tisztességes ellátásáról; a mi az éghajlatot illeti: a három évszakot töltené a hazában, a telet pedig — enyhébb égalj alatt. Újból megköszönte a megemlékező ragaszkodást; de megmaradt előbbi elhatározása mellett,

A legbizalmasabb, jó viszony közöttünk megmaradt — azután is. Írt nekem elég gyakran. Dolgozatokat is bőven küldött az „Armeniá“-nak. Most is van kezeim közt még néhány igen becses kézírata, melyek kiadásra várnak. Később megkértem, hogy írja lapom számára életrajzát és emlékezéseit. Szívesen vállalkozott. Két közleményt közre is adtam, midőn szemei annyira elgyöngültek, hogy tovább nem folytathatta . . . Azóta szembajához, még más bajok is járultak , . .

A jelen évben is arra kérjük a jó Istent, hogy nyujtsa még továbbra a dicső tábornok úr becses életét és nemcsak látását adja vissza, de sőt drága egészségét is.

SZONGOTT KRISTÓF.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Czetz János tábornok. Egy-két magyar lap pár héttel ezelőtt ezeket írta a dicső tábornokról: „Kirschner Ede titkára (tudtommal nem titkára; magyarul sem tud, csak németül társalog a tábornok urral) egy budapesti barátjához ezeket írja az ősz tábornokról: Czetz János csöndes visszavonultságban él; 1891 óta, a mikor meghalt a felesége, — Krisztina leánya gondozza nagy szeretettel. A tábornoknak három gyermeke van: Krisztina, a ki hajadon és Czetz Leon jogi doktor, a ki még nőtelen; továbbá Czeczilia, a ki felesége egy temesvári embernek, Lederer Gyulának, a vezérkar astronomiai osztálya főnökének. A tábornoknak két unokája van, a kiket bálványoz. A tábornok az utóbbi időben nagyon előregedett, szeme nagyon gyorsan gyengül. Még nem rég mindennap

egyedül kísértált, most már erre nem képes. Czetz nagyon keveset írt magáról (megírta életrajzát spanyolul és külön magyarul; a magyar életrajz az „Armenia“-ban jelent meg, itt jelentek meg szebbnél szebb levelei is, melyeket lapunk szerkesztőjéhez intézett. Mivel annyi térrel nem rendelkezhattunk, hogy „Emlékiratai“-t, melyekkel meg voltunk kínálva, közre adhattuk volna, ezeket a „Történelmi Lapok“-hoz küldötte be közlés végett. Szerk.).

— A koronázási országgyűlés képviselő házának „Armenia“-t

CZETZ JÁNOS

magyar honvédtábornok.

CZETZ JÁNOS
a katonai akadémia első igazgatója.

Az „Armenia“ mult évfolyamának november havi füzetében a többek közt ezeket irtam: „A mult hónapban (okt. 6) igen szomorú hírt hoztak a hazai lapok: azt irták, hogy Czetz János magyar honvédtábornok szept. 6-án Buenos-Airesben meghalt. És ezt a leverő hírt egy Buenos-Airesben megjelenő német lap („Tagblatt“) után irták. Én még eddig semmi értesítést sem kaptam... és mivel hiszem, hogy, ha csakugyan igaz az odavaló „Tagblatt“ szomorú híradása, — családja engemet, ki nemcsak állandó levelezésben, de igen bizalmas viszonyban állottam a dicső tábornok úrral, a megrendítő esetről értesíteni fog. Azért várakozó állásba helyezkedem... és a halhatatlan nevet egyelőre még nem foglalom gyászkeretbe, hanem e helyett a következőket adom közre a nagyérdemű tábornokról“ — és az egész füzetet a dicső tábornok felejthetetlen emlékének szenteltem. Dolgozatomat a következő három részre osztottam:

- I. Czikkely. Czetz János tábornok és Kossuth Lajos.
II. Czikkely. Czetz János tábornok és az „Armenia“ szerkesztője.
III. Czikkely. Czetz János tábornok és a hazai lapok.
Ennyit sem a hazában, sem a külföldön a nagynevű tábornokról nem irt — senki.

*

... És az a szomorú perc, melytől remegve féltem, csakugyan bekövetkezett; a nagyérdemű tábornok visszaadta nemes lelkét Teremtőjének... És a mit biztosan hittem, szintén megtörtént: Krisztina nevű, nagymívelt-ségű leánya gyászkeretbe foglalt levél által értesített engemet a megrendítő eseményről, egyúttal elküldötte az „Al Social“ című lapnak (Buenos-Aires...) vonatkozó számát, mely összes terét (négy oldal) a nagy Czetz dicső emlékezetének szenteli. (A levelet látta a nagy tudós: dr. Herrmann Antal házamnál, ki a mondott spanyol nyelvű lapot magához is vette, hogy azt feldolgozza az „Armenia“ számára).

Tehát elköltözött az utolsó 48-as tábornok is az élők közül a halhatatlanok országába... Azonban országunk legnagyobb fiai között, kikkel az isteni Gondviselés megajándékozta édes hazánkat, már nem volt az utolsó; de akkor, midőn a haza körül szerzett megbecsülhetlen érdemeit kellett megjutalmazni, már a legeslegutolsó volt. — Az idegenség (Republica Argentina) jobban tudta szolgálatait (A „legeslegutolsó“ kifejezés nem az időre, hanem a jutalom mennyiségére vonatkozik) méltányolni: a kisebb érdemeket sokkal nagyobb mértékben jutalmazta; új hazájától évenként tizennégyezernégyszáz (14.400) korona nyugdíjt kapott. „Nemo propheta in patria sua“.

Még tavál (1904.) júniusban, tehát a tábornok halála előtt három hónappal egy kiváló államférfiú úgy nyilatkozott, hogy Czetz János Magyarország akkor élő fiai közt a legnagyobb... És ezt a legnagyobb férfit csekélységem fedezte fel... és én létesítettem kapcsolatot közte és a Haza között. „Őn volt az első — így mondja

Buenos-Aires 1895. apr. 7. kelt levelében, — ki negyvennyolcz-kilenczediki események óta, újra említi kegyelettel a nevemet a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, minek jelentésére átküldöm ezen utolsó fényképemet: egyetlen példányt a magyar Hazában.

És itt egy rövid visszapillantást kell vetnem a multra. Éltem legnagyobb részét a tanárság terén és az írói pályán töltöttem. Mindkét irányú hasznos működésemért részesültem elég elismerésben; de más jutalmat se nem kerestem, se nem kaptam. Nem kerestem; mert tudtam azt, hogy: „A tisztelet a keresőt kerüli és a kerülőt keresi.” És ime: rajtam is teljesedésbe ment az idézett közmondás; mert csakugyan a tisztelet keresett fel engemet akkor, midőn a dicső tábornok drága fényképével jutalmazta meg írói munkásságomat. Ezt a fölötte becses ereklyét, mely „egyetlen példány a magyar Hazában,” a jelen füzet elején látja a szives olvasó. A kis arczképet, melyet szintén ezen cikkely elején kezdő dísz gyanánt adok közre, mult év (1904) aug. 20-án, tehát a halhatatlan nevű tábornok halála előtt tizenhét nappal kaptam a „Caras y Caretas” czimű lappal együtt, mely lap a buenos-airesi katonai akadémia fennállásának 34. évfordulója alkalmából közli a mondott akadémia eddigi volt igazgatóinak, kik között a nagy Czetz János volt az első, — arczképeit. *)

De tanári hosszas munkásságomat is közvetve Czetz tábornok jutalmazta meg, midőn az ő ajánlatára a buenos-airesi rendező bizottság egy olyan világra szóló, páratlan bankettre hívta meg néhány évvel ezelőtt csekélységemet, melyen hét koronás fő volt jelen. A meghívást az ünnepélyt megelőzőleg három hónappal előbb kaptam meg. Kell-e ennél nagyobb kitüntetés? Tudtommal — legalább

*) Con una simpatica fiesta se celebró el martes último el 34-o aniversario de la fundación del collegio militar que par iniciativa del general Sarmiento y del entonces ministro de la guerra, coronel Martin de Gainza, organizo el inolvidable coronel don Juan F. Czetz, su primer director. (Idézet a mondott spanyol lapból.)

ezt írták nekem akkor Buenos-Airesből — egész Európából csak igénytelenségem volt erre az ünnepélyre meghiva . . .

Azonban a legnagyobb kitüntetés, melyben Isten jóvoltából az életben részesültem, akkor jutott osztályrészemül, midőn Czetz János munkatársaim díszes sorába állott és engemet őszinte barátságával ajándékozott meg.

Utolsó levelében arra kért, hogy sorait, melyekkel hazájától és csekélységemtől búcsúzik, tegyem közzé lapomban. Teljesítem szomorú kötelességemet, midőn ismételten közreadom ezen nagybecsű szókat: „Sajnálom, hogy oly rettentő messze vagyunk egymástól, hogy testi állapotom miatt sem javaltatott, annyi derék és szeretett barátomat hazánk szent földjén átkarolni és búcsút venni szülőföldemtől. — Sic fata tulerunt. Kérem Önt, legyen tehát tolmácsa szivből eredő igaz érzelmeimnek az egész magyar és az igaz magyar érzésű örmény világban, különösen a nők, kiváló írónők és a fejlődő fiatalság körében. Ragaszkodjanak teljes erővel a magyar hazához!

A magyarok Istene áldja Önt s egész családját legszébb adományaival. E kérést intézi a Mindenhatóhoz egy a honából a sors kemény keze által megfosztott honfiú s Önnek a síron túl is hálás barátja: Czetz János, 48/49-iki honvédtábornok“ . . .

Csak egy vigasztalásom van és ez az, hogy megbecsülhetlen barátságát megtartja boldogult számomra még „a síron túl is.“ Én is megtartom arczképeit, leveleit ereklje gyanánt. Megtartja a hazai örménység, melynek soraiból emelkedett fel a katonai ranglétra legmagasabb fokozatáig, — az „Armenia“ füzetait, melyekben marandó emlék van a vitéz tábornok számára felállítva; szentelt emléket pedig áldásban tartjuk!

SZONGOTT KRISTÓF.

